

Kossuth Lajos könyvtára

A Széchényi Könyvtár irattárában nemzetiszínű zsinórral összefűzött, közjegyzőileg hitelesített kettős okirat található: Kossuth Lajos könyvtárának eladási okirata és a vételnél eljáró bizottság alapító levele. Az előbbi így kezdődik: „Eladási okirat, melynek erejével én Kossuth Lajos, egykor Magyarország polgára, törvényhozója, minisztere és kormányzója, mostan pedig számkivetettje s a független Olaszország Torino nevű városának lakosa kijelentem s mindazoknak, kiket illet tudtul adom, hogy egy Budapesten alantabb megnevezett tagokból 1892-ik évben alakult bizottság nevében és megbízásából Eötvös Károly 1893-ik évi június hó 20-án elém személyesen javaslatot terjesztett, mely szerint én torinói lakásomon levő könyvtáramat a magyar nemzet számára halálom esetére biztosítom s engedjem át, minthogy e könyvtár – az ő előterjesztése szerint – tudományos értékén kívül a magyar nemzet előtt nagy kegyeleti értékkel is bír és ezért így indokolta – nemcsak kár, de szégyen és gyalázat is lenne a magyar nemzetre, ha az én könyvtáram is úgy kallódnék el, mint ahogy a költő Zrínyi Miklósnak és a hazátlan bujdosásban elhunyt II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek értékes könyvtáruk eltűnt, elkallódott”. (A történeti igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy *Zrínyi Miklós* könyvtára nem kallódott el: egészében megőrződött és 1891-ben eladásra került. A Széchényi Könyvtár hosszan alkudott a könyvtárra, de a magyar kormány sokallotta a vételárat, s így az a zágrábi nemzeti és egyetemi könyvtar tulajdona lett.) Az eladási okirat Torinóban kelt 1894. február 12-én, az agg Kossuth reszkető kezű aláírása szerepel a végén. Aláírták a dokumentumot fiai: Ferenc és Lajos, valamint Eötvös Károly és az általa vezetett bizottság tagjai: *Herman Ottó, gróf Károlyi Gábor, Sturmán György, Hentaller Lajos, Horváth Ádám* országgyűlési képviselők és *Eötvös Bálint*, a bizottság jegyzője. Néhány héttel később Kossuth már a ravatalon feküdt.

Az előzményekhez tartozik annak ismerete, hogy Kossuth öreg napjaira anyagi gondokkal küzdött. Megtakarított tőkét az olaszországi bankkrízisek felémésztették, s megélhetéséhez kénytelen volt kölcsönöket felvenni. Meggyengült látása és idős kora egyre kevésbé tették számára lehetővé, hogy írásaival pénzt keressen. Az *Irataim az emigrációból* három kötetének elkészülte után egyre nehezebben birkózott a negyedikkel. Kiadója, az Atheneum, nagyvonalúan sietett segítségére, s újabb szerződéssel biztosította számára a napi megélhetést, jöllehet bizonyos volt, hogy a további kötetek már sohasem fognak elkészülni. A felgyűlt adósság kifizetésére azonban így sem volt fedezet.

Eötvös Károly politikus-író és országgyűlési képviselő vezetésével Kossuth Lajos néhány híve 1892-ben bizottságot alakított azzal a céllal, hogy Kossuth anyagi helyzetén könnyítsenek. Adakozásra, gyűjtésre gondoltak, de csak szűk körben és a legnagyobb titokban, mert jól tudták: Kossuth önérzete nem viselné el a mégoly jó szívvel nyújtott alamiznát sem. A hazájából száműzött Kossuth alakja ekkor már oly magasan állt a nemzet előtt, hogy egy országos közadakozás erkölcsileg rombolta volna ezt a nimbuszt. Ekkor támadt Eötvösnek az az ötlete,

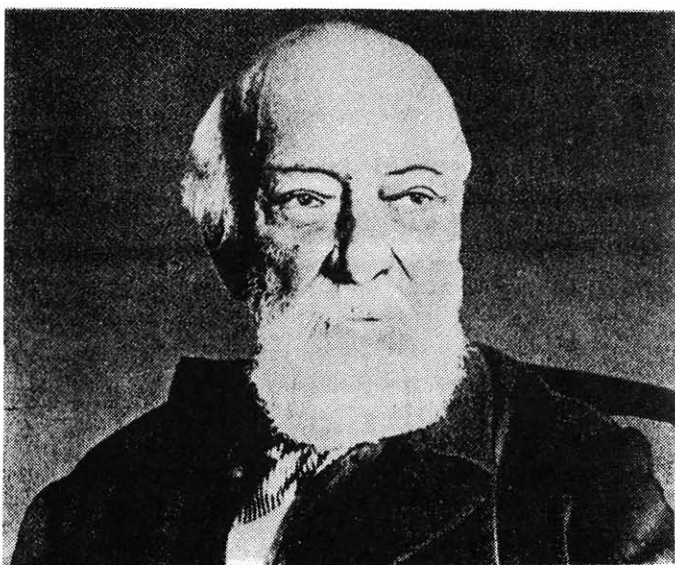
hogy Kossuth könyvtárának megvétele lehet az a forma, mely Kossuth számára nem megalázó, ugyanakkor az adakozók körében sem kelthet visszatetszést. Az ügy azonban – beleértve a gyűjtést is – csak igen lassan haladt előre. A holtpontról való elmozduláshoz újabb lökés kellett.

Eötvös Károly 1893 októberében Herman Ottót küldte tárgyalni Kossuthhoz. Herman Ottót elkísérte az útra felesége is, akit annyira megrázott az öreg Kossuth látványa, amint nagyító üveggel kezében próbál írni, hogy hazatérve hírlapi cikkben számolt be a látottakról. Felhívta a nemzetet, vegyék meg Kossuth könyvtárát, hogy még élvezhesse azt az arasznyi nyugalmat, amely még számára hátra van.

A cikknek országos visszhangja támadt, mindenfelé helyi gyűjtések indultak, amelyek gyorsan le is lohadtak. Kossuthra azonban igen rossz hatással volt a cikk, úgy érezte, koldussá vált a nemzet szemében, s a szájalom gerjesztését a személye iránti legnagyobb sértésként fogta fel. Herman Ottóhoz intézett levelében végül mégis könyvtára eladása mellett foglalt állást, de nem azon az alapon, hogy „szánakozásból anyagi segély nyújtassék”, hanem azért, hogy könyvtára a szétszóródás ellen biztosítva legyen. Könyvtáráért csak annyit kért, hogy adósságait kifizethesse. Ez az összeg 16 000 forint volt. (Összehasonlításképpen: a Széchényi Könyvtár évi beszerzési kerete ekkor 6000 forint volt, a Hírlaptáré még külön 1200 forint.)

Eötvös Károly és Herman Ottó ekkor azonnal munkához láttak. Szűk körben, bizalmas úton gyűjtést indítottak el, elsősorban a képviselőház és a főrendiház tagjai között, valamint felkeresték a legnagyobb pénzintézeteket, Budapest székesfővárost és az Akadémiát. Vidéken csak egyes bizalmi embereket kerestek meg, elsősorban Miskolcon, Herman Ottó szűkebb hazájában. Az eladási okirat név szerint felsorolja az adakozókat, a magánszemélyeket és a testületeket egyaránt. Szép és lelkesítő névsor ez: az arisztokrácia éppúgy szerepel benne, mint az értelmiség és a polgárság, pártállásra való tekintet nélkül. Mindez gyakorlatilag egy hét alatt zajlott le. December végén már táviratilag küldték el az összegyűlt pénzt Torinóba, még valamivel többet is, mint amennyire szükség volt. Így került sor 1894 februárjában az eladói okirat véglegesítésére.

Az adásvételt úgy fogták fel, hogy a bizottság csak mint a felsorolt adományozók megbízott képviselője szerepel, tehát a vételi oldalon az adományozók állnak. Ők sem mint végleges tulajdonosok, mivel kötelezettséget vállaltak arra, hogy az őket képviselő bizottság „alapító levelet állítson ki, melyben a felsorolt adományozók mint alapítók megbízott képviselője gyanánt, a megvett könyvtárát mint örök alapítványt a Magyar Nemzeti Múzeum számára letétként teljes tulajdoni joggal, de mégis azon kikötéssel felajánlja, átengedi s megalapítja, hogy a könyvtár se darabonként, se tudományszakonként szét nem osztva külön szekrényekben együtt kezeltessek”. Vételárként az okiratban 32 130 frank szerepelt. Kimondta végül a szerződés, hogy a könyvtár letétként Kossuth Lajos birtokában és őrizetében marad egészen haláláig. Majdani elszállításáról a Magyar Nemzeti Múzeum köteles gondoskodni. Lényegében ezt ismételte meg és foglalta pontokba az eladási okirathoz csatolt alapító levél, mely 1894. március 15-én kelt, s a bizottság március 18-án nyújtotta át gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszternek.

A 90 éves Kossuth Lajos

Kossuth Lajos március 22-én hunyt el, 92 éves korában. A miniszter megbízásából *Fejérpataky László*, a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtárának igazgató-őre a könyvtár átvételére már másnap Torinóba utazott. A tényleges átvétel azonban ekkor még nem történhetett meg, erre csak május 16-27 között került sor, ugyancsak Fejérpataky részvételével. Ekkor végezték el a könyvek beletárolását, becsomagolását. A 28 láda könyv vasúton tette meg az utat Budapestig. Kossuth könyvtárát ideiglenesen a Múzeum-körúti épület Széchényi-termében helyezték el.

Kossuth könyvtáráról két jegyzék ismeretes: az egyiket maga Kossuth készítette még 1864-ben, s így természetesen nem tartalmazza a könyvtár teljes anyagát. E jegyzéket *Wix Györgyné* vette tüzetes vizsgálat alá. Megállapítása szerint a szakok szerint készült leírások pontos, rendszerető emberre vallanak, a leírásokhoz fűzött megjegyzések közül pedig nem egy fontos történeti-irodalomtörténeti jelentőségű. Egy 8 kötetes Shakespeare-kiadásról pl. Kossuth megjegyzi: „Londoni munkások filléres aláírással (10 000-ren) vettek meg s adtak nekem Shakespeare lakóházának fából készített mintájával...”.

A másik jegyzék az átadáskor, Torinóban készült, s 1–2702 leltári számokon tartalmazza az átvett könyvtár teljes anyagát. Nem betűrendes és nem szakrendi, nyilván abban a sorrendben kerültek leírásra, ahogy a polcokon egymás után következtek. A leírások tartalmazzák a szerzőt, a címet, a megjelenés helyét és idejét, a kötetszámot, s megjegyzés utal a könyv kötött vagy fűzött voltára. A könyvtár kötetszáma – Fejérpataky László 1894. június 5-én, már Budapesten kelt jelentése szerint – 4299 db. volt.

Kossuth könyvtára alatt természetesen az emigrációban keletkezett gyűjte-

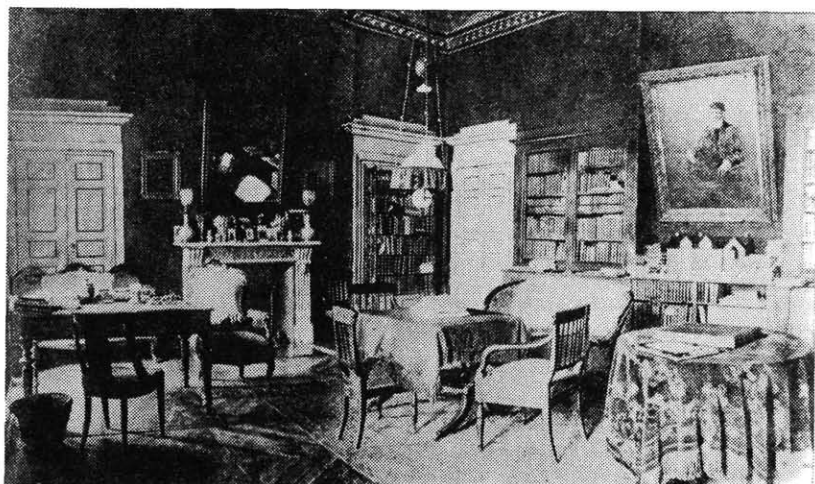
ményt kell értenünk, hiszen a szabadságharc után külföldre menekült Kossuthnak nem volt lehetősége könyveket magával vinnie. Addig szerzett könyvei valóban szétszóródtak s csak néhány bukkant elő később az antikvár piacon. Kossuthnak szokása volt beírni nevét a könyveibe, így azonosításuk egyszerű. 1878-ban Horovitz Fülöp pesti antikvárius ajándékozott egy olyan könyvet a Széchényi Könyvtárnak, mely 1817-ben a diák Kossuth Lajos birtokában volt, s e tény egy latin vers beírásával is megörökítette. Kalandosabb útja volt a *Javallat Pest megye közigazgatási rendszere iránt* c., 1840-ben megjelent műnek. Ez *Vörös Antal*nak, Kossuth bizalmi emberének könyvtárával együtt került a Széchényi Könyvtár birtokába, s ott mint másodpéldányt, kiselejtezték. Sok évvel később egy antikváriusnál vette meg éppen *Schönherr Gyula*, a könyvtár kézirattárának munkatársa. Mikor a kötéstáblán felfedezte Kossuth Lajos kézírását, a könyvet a Széchényi Könyvtárnak ajándékozta, mivel „bizonyára csak tévedésből selejteztetett ki”.

A Kossuth-könyvtár több rétegből tevődik össze. Egyik, viszonylag igen jelentős rétegét azok a könyvek képezik, amelyeket Kossuth ajándékba kapott részben külföldi útjain, részben hazulról küldték meg tisztelői, barátai. Minderről a könyvekbe írt lelkes dedikációk tanúskodnak. A külföldön kapott művek között sok a díszes kiadású munka, jeléül a megbecsülésnek és tiszteletnek, mellyel különösen angliai és amerikai tartózkodása alatt találkozott. Az utókor számára rendkívül értékesek azok a kisnyomtatványok is, amelyek külföldi útjainak nyomán keletkeztek, mintegy dokumentálva a társadalmi visszhangot. Megtalálhatók itt Kossuth beszédeinek kiadásai és a személyével kapcsolatos irodalom. Feltehetően gazdagodott könyvtára a külföldi emigráns körökkel való kapcsolatai révén, s itt a francia, olasz, orosz, német és lengyel emigrációra gondolunk. Magyarországról bizonyára attól kezdve küldtek számára sok könyvet, amikor 1861-től véglegesen Olaszországban telepedett le. Itt sokan személyesen is felkeresték s ezen a közvetlen úton sok könyv juthatott el hozzá. Nemcsak szerzős művek, hanem számtalan testületi kiadvány is, amely testületek, egyesületek szükségét érezték annak, hogy tevékenységükről Kossuthot tájékoztassák. Más úton aligha képzelhető el, hogy könyvtárába juthattak volna pl. az Országos Iparegyesület jelentése, a Mérnökegyesület alapszabályai, a kolozsvári egyetem tanrendje, vagy a műegyetemi olvasókör évkönyvei.

A könyvtár másik rétegét képezik azok a könyvek, amelyeket Kossuth maga vásárolt. Ezek természetesen nagyrészt külföldi kiadású művek, angol, francia, olasz és német nyelven. Itt érhető tetten leginkább Kossuth érdeklődési köre, ízlése, s számos lapszéli jegyzeten véleménye is. Könyvkereskedőkkel való kapcsolatára utal könyvtárában egy bécsi antikvárius katalógusa, mégpedig annak a magyar származású Kendének, aki a Nemzeti Múzeum Könyvtárának (a mai Széchényi Könyvtárnak) is szállítója volt.

A továbbiakban most már provenienciájukra való tekintet nélkül, tárgykorok szerint kísérelünk meg rövid jellemzést adni a gyűjteményről. (Provenienca szerint legfeljebb akkor lenne pontos kép adható a könyvtárról, ha a könyveket egyenként megvizsgálnák, tekintetbe véve Kossuth 1864-es, sajátkezü könyvjegyzékét is. Talán egyszer ezt a szép feladatot is elvégzi valaki.)

A szépirodalmon kezdve, megtalálhatók Kossuth könyvtárában kedves latin klasszikusai: *Vergilius*, *Cicero*, *Horatius*, *Plinius*, *Cornelius Nepos*, *Sallustius*, *Tacitus* művei. Igen sok angol szerzőt találunk: *Shakespeare*, *Pope*, *Walter Scott*,

Kossuth dolgozószobája Torinóban

Byron, Burns, Moore, Richard, Cooper, Hawthorne, Thackeray, Poe, Longfellow műveit. Német szerző viszonylag kevés van, közöttük *Goethe* és *Schiller* összes művei. A franciák között *Rabelais, Molière, Victor Hugo, Daudet* és *Zola* nevével találkozunk. Az olasz irodalomból *Dante, Tasso, Petrarca, Boccaccio, Manzoni*, az oroszról *Lermontov*. A magyar irodalomból *Kisfaludy Sándor* és *Vörösmarty Mihály* összes művei, *Arany* és *Petőfi* több kiadásban, *Jósika Miklós, Eötvös József, Kemény Zsigmond* és *Jókai Mór* regényei. Érdekes, hogy *Jókaitól* az *Egy magyar nábob* és az *Aranyember* olasz nyelven volt meg, 1882-es fiumei kiadásban. Az újabbak közül *Mikszáth Kálmánt, Kiss Józsefet* és *Szabolcska Mihályt* találjuk. Ez utóbbinak költeményeit 1891-es, *Donászy Ferencnek* történeti tárgyú ifjúsági regényét 1892-es kiadásban.

A könyvek nagyobb része azonban a történelem, az államtudományok (jog, politika, közgazdaság) és hadtudomány körébe tartozik. Ezekben belül is figyelemre méltó a történetfilozófia, az alkotmányjog, a törvénykezés és a pénzügy iránti érdeklődése. A kor jeles történészei csaknem kivétel nélkül megtalálhatók: *A. Thiers* műve a francia forradalomról (1845-ös brüsszeli kiadás), *Lamartine* művei ugyancsak a francia forradalomról (1848–1851 közötti brüsszeli kiadások), *A. Thierry* összes művei, *F. Guizot, J. Michelet, T. Macaulay* munkái. Jelentős számú a *Napóleon*-irodalom. Általában érdekelték a nagy államférfiakról szóló életrajzok és azok művei (*Washington, Jefferson, Bismarck*). Megvolt *Adam Smith* ismert műve, *Montesquieu*-tól a *L'esprit des lois* (Paris, 1820–1822), *Rousseau* összes művei 40 kötetben, *Hegel* történetfilozófiai műve (Berlin, 1848.). E kiemelkedő szerzők mellett gazdag az egyes országok történelmére vonatkozó irodalom, elsősorban a nagy európai országokra (Német-, Francia- és Olaszország, Anglia), az Egyesült Államokra, valamint a Magyarországot környező országokra (Lengyel- és Oroszország, Ausztria, Bulgária és Törökország). Természetes, hogy sok a földrajzi mű, az útleírás, a városleírás és a térkép, bizonyítva, hogy

Kossuth igyekezett behatóan megismerni azokat az országokat, ahol járt. Összefoglaló mű a *Rotteck-Welcker*-féle 12 kötetes Staats-Lexikon (Altona, 1845–1848).

Külön kell szólnunk a Magyarországra vonatkozó irodalomról, hiszen ez a leggazdagabb és legváltozatosabb. Megvoltak az összefoglaló történeti munkák: *Szalay László*: Magyarország története (Lipcse, 1852–1857), *Horváth Mihály*: Huszonöt év Magyarország történetéből (Genf, 1864), *Marczali Henrik*, *Pesty Frigyes*, *Thaly Kálmán*, *Thallóczy Lajos*, *Ballagi Aladár*, *Vámbery Ármin* művei, *De Gerando*-tól La Transylvanie (Paris, 1850), *Orbán Balázstól* a Székelyföld leírása, *Fényes Elek*től Magyarország statistikája (Pest, 1841–1843). Kortársai közül *Pulszky Ferenc* visszaemlékezései (lipcsei kiadás, 1880–1881), *Széchenyi István* naplói (1884), *Görgeyről* szóló munka (1899), *Türr István* művei. A magyar közállapotokról szóló művek szinte minden területről: jog, politika, közgazdaság, közigazgatás, közoktatás, ipar- és mezőgazdaság, kereskedelem, vám- és pénzügy. Pártpolitika és nemzetiségi kérdés éppúgy, mint vallásügy vagy vasútügy; műfajukat tekintve monográfia éppúgy, mint publicisztika, vaskos kötetek és kisnyomtatványok, röplapok egyaránt. Sok ismertető, katalógus szól a magyarországi kiállításokról. Mindez meggyőzően bizonyítja, hogy Kossuth, bár távol élt hazájától, az országról kiváló tájékozottsággal rendelkezett. Ebben olyan elsődleges források is segítettek, mint pl. a magyar országgyűlés iratai vagy a magyar állami költségvetés tervezete. Magyar vonatkozású művek utolsó percéig gyarapították könyvtárát, így találunk 1893-as budapesti kiadású könyvet is.

Külön kell szólnunk a hadtudományi munkákról, mert ez a terület – érthető okokból – különösen vonzotta. Az 1864-es jegyzék 130 katonai tudományos művet sorol fel, s közöttük a legjobb korabeli szakmunkákat. Pl. *Clausewitz*-nek, a napóleoni idők porosz tábornokának 29 kötete szerepel itt. A bejegyzések tanúsága szerint sokat forgatta *Thiebault* Manuel général des états-majors... c. munkáját (Paris, 1813) és egy lovassági szakmunkát (*Bismarck*: Tactic de la cavalerie. A szerző nem azonos a kancellárral!).

Idős korában Kossuth érdeklődése a természettudományok felé fordult. Ekkor jelentek meg könyvtárában az ilyen tartalmú művek, elsősorban a botanika és az ásványtan, melyeket növény- és ásvány-gyűjtéshez gyakorlatilag is felhasznált. De voltak könyvtárában fizikai, kémiai és csillagászati munkák is. *Darwin*-nak mindkét magyarra fordított művét megszerezte. (A fajok eredete és Az ember származása), s valószínűleg tiszteletpéldányként kapta meg Herman Ottó műveit. Megvolt *J.C. Maxwell* munkája az elektromosságról (Traité d'électricité, Paris, 1884) és volt könyvtárában logaritmus-tábla is.

A nem nagyszámú orvostudományi munka csaknem kizárólag a homoopathias gyógymóddal foglalkozik. Nagy szerepet játszott ebben Kossuth háziorvosa, a homeopata Giuseppe Basso-Arnoux. Voltak a könyvtárban fürdőkkal, gyógyvizekkel foglalkozó könyvek is.

Minden nagyobb könyvgyűjteményhez hozzátartoznak a szótárak, így Kossuthnak is igen sok szótára, nyelvkönyve, nyelvtana volt. Megtaláljuk közöttük a magyar nyelv összefoglaló munkáit is, így a *Czuczor-Fogarassy*-féle nagyszótárt (Pest, 1862–1874) és *Szarvas-Simonyi* Magyar nyelvtörténeti szótárát (Bp. 1890).

Kossuth egész élete során sok hírlapot és folyóiratot olvasott, s öregségében sem tudott olyan szegény lenni, hogy az őt legjobban érdeklő folyóiratokat (pl.

Könyv szám	4. Számu Német nyelvű katonai Katalógus (Folytatás)	Jegyzék
1380	átbírva az 1. Kötetből	2
	Hadtörténelmi	
7.	Clausermajer Werke (4-10 kötet) Berlin 1833-37	
	• 10. kötet: Feldzug in Silesien 1746	
	• 11. kötet: " " " " " " " " " " " "	
	• 12. kötet: " " " " " " " " " " " "	
	• 13. kötet: " " " " " " " " " " " "	
	• 14. kötet: " " " " " " " " " " " "	
	• 15. kötet: " " " " " " " " " " " "	
	• 16. kötet: " " " " " " " " " " " "	
	• 17. kötet: " " " " " " " " " " " "	
	• 18. kötet: " " " " " " " " " " " "	
1.	Cecily. The XV. decisive battles of the world 1851	
1.	Scorzasz. Keresztények - 1789. Régiesség	
1.	Feldzug in Ungarn Sommer 1790. Pest 1850	
1.	Österreich. Commission zur Bearbeitung der ungar. K. K. Kriegsgeschichte 1851 Pest.	
1.	General Suvorov 1856 London	
1.	Beziehungen aus d. italien. Kriege 1800-1805. Wien 1853	
1.	De la Conduite de la guerre d'Espagne 1851. Bruxelles	
1.	Schlammesspannung War betur. Turkey Russia 1854	
1.	Kromb. Defence of Kras 1856. London	
1.	Hadacovich. A voice from Sebastopol 1856	
1.	Bazanovitch Campaigne d'Asie 1849. Paris 1850	
1.	Bressola. The Army in Italy (Volunteers) 1859. Lond.	
1.	Regulations. Corps Regulations for the Indian Volunteers of the U.S. Army 1850. London	
1.	Simon. Military and Young Officers 1851. London	
1.	Fortes Compendio del Militaria Italiano Napoli 1856 (Napoli) e Napoli 1854	
3		
1713		

Kossuth Lajos könyvjegyzéke (részlet)

Revue des deux mondes, Nature) ne járatta volna. Hasonlóan sokéves sorozatát találjuk a Revue d'astronomie populaire-nek, a Revue scientifique-nek. A hazai tudományos folyóiratok közül is sok szerepelt: Természettudományi Közlöny, Természettudományi Értekezések, Archeológiai Értesítő, Mérnök- és Építészegylet Közlönye, Közgazdasági Értesítő. Az általános tartalmú folyóiratok közül teljes sorozat található a Magyar Salon-ból, elszórtabb évfolyamok néhány továbbiából (Vasárnapi Újság, Keresztény Magvető, Délibáb). A hírlapok közül valószínűleg csak a legbecsesebbeket őrizte meg könyvtárában: Pesti Hírlap 1848/49, Kossuth Hírlapja 1848, és segédletül Szinyeyi József: Hírlapirodalmunk 1848/49-ben c. művét.

A 18. század végénél régebbi kiadású művet gyakorlatilag nem találunk Kossuth könyvtárában. Nem volt bibliofil gyűjtő, olvasta és használta könyveit, mindig az érdeklődésének, ízlésének megfelelőt. Mindössze három kivételt találunk: egy 1644-es löcsei kiadású, és egy 1646-os amszterdami kiadású Új Testamentumot (Károlyi Gáspárét), és Boetius filozófiai munkáját (Amsterdam, 1668). Bibliából még két angol nyelvű kiadása volt, mindkettő az 1850-es évekből.

Kossuth könyvtára ma is együtt tartva található a Széchényi Könyvtárban, mint úgynevezett kegyeleti könyvtár. Az átvételkor készült jegyzék a könyvtár leltára, ennek sorszámait adják a mai felállítás rendjét is. Ez az egyetlen kegyeleti könyvtár, mely ma is gyarapszik, mivel még a 20. században is bukkantak elő olyan könyvek, amelyek Kossuth könyvtárába tartoztak. Érdekes útja volt egy Jefferson-összkiadásnak, melyet Jefferson utódai ajánlással, díszes bőrkötésben

ajándékoztak Kossuthnak. Ez azonban már nem jutott el Kossuthhoz életében, s a könyvek örök sorsa szerint, valahol piacra került. Végül Amerikában vásárolta meg századunk huszas éveiben az a magyar származású antikvárius, *Gabriel Wells*, aki azután a Széchényi Könyvtárnak ajándékozta. De ide kerülnek azok az újabban a könyvtár birtokába jutó korabeli dokumentumok is, amelyek Kossuth külföldi, elsősorban amerikai útjával kapcsolatosak.

E beszámoló felhasználta mindazok kutatási eredményeit, akik e témával eddig foglalkoztak: elsősorban *Szekfü Gyula*, *Somlyói Tóth Tibor*, *Wix Györgyné*, *Rászlai Tibor* és *Batári Gyula* írásait.

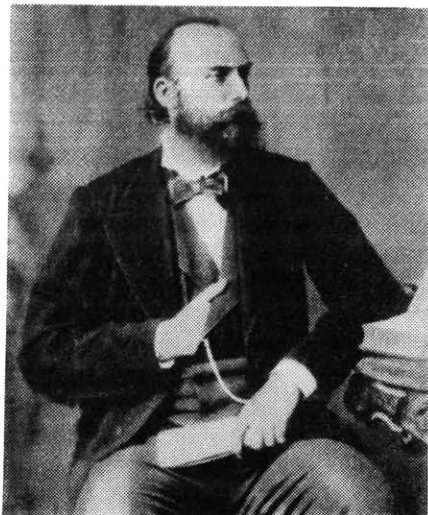
Somkuti Gabriella

Wartha Vince, a Műegyetemi Könyvtár megszervezője

Emlékezés születése 150. és halála 80. évfordulójára

Az idei, 1994-es év a közéleti-politikai változások mellett a jubileumok miatt is nevezetes esztendő. Kereken 150 éve született például *Munkácsi Mihály* festő, a realizmus legjelentősebb magyar mestere, vagy *Apponyi Sándor* diplomata, könyvgyűjtő, aki híres hungarika gyűjteményét az Országos Széchényi Könyvtárnak ajándékozta. A művészek és a humán tudományok képviselőivel szemben kevésbé ismertek a reál- és természettudományok kiemelkedő tudósai, kiknek sorába tartozott *Wartha Vince* kémia-professzor, egyben a kor legnagyobb technikai könyvgyűjteményének, a Műegyetemi Könyvtárnak a kifejlesztője. Szükséges a visszaemlékezés azért is, mert *Wartha Vince* (1844–1914) is azok közé a tudós tanárkönyvtárosok közé tartozik, akikről az utóbbi évtizedekben keveset hallottunk.

Ismeretes, hogy a 19. században a technikai főiskolák és műszaki egyetemek könyvtárait az intézmények mérnök-tanárai vezették, akik az oktatás-kutatás mellett – mai nevén másodállásban – irányították a könyvtár működését. Így volt ez a budapesti József Műegyetemen is, ahol 1870-ben *Wartha Vince* a „vegyparműtan” (utóbb kémiai technológia) katedra professzora került az egyetem

könyvtárának élére, és aki azután közel három évtized alatt azt korszerű szak-könyvtárrá szervezte.

Felkészülés, tanulmányok

Mielőtt rátérnénk könyvtárosi ténykedésére, röviden vázoljuk iskoláit, tanulmányait, melyek alkalmassá tették szakkönyvtárosi feladata ellátására. Wartha Vince 1844. július 17-én született Fiumében. Édesapja k.u.k. élelmezési tiszt volt, akit rövidesen áthelyeztek Szegedre. Fia itt végezte a középiskolát a kegyes tanító rendiek „nagy-gymnasiumá”-ban. Köztudott, hogy a Magyarországon 350 éve letelepedett piaristák mindig gyakorlatiasan gondolkodtak, ezért diákjaikat az életre nevelték és nagy súlyt helyeztek a reáliák és a nyelvek tanítására. Erre vallanak Wartha gimnáziumi bizonyítványai, melyek szerint a természettanokból kitűnő, mennyiségtan, földrajz és történet tárgyakból jeles, németből és franciából kitűnő, latin-görög nyelvből és magyarból jó osztályzatokat kapott. A tudás alapjainak megszerzésén túl, a Tisza-parti városban töltött iskolaévek legfőbb eredménye az volt, hogy a németajkúnak született diák itt vált szívvel-lélekkel magyarrá, aki hazája iránti szeretetét tetteivel bizonyította.

A reáliák iránt vonzódott, ezért a budai József Politechnikumba iratkozott be (1860), majd egy év múlva Zürichben folytatta tanulmányait és a híres műszaki egyetemen, az Eidgenössische Technische Hochschulén műszaki kémikus (Technischer Chemiker) diplomát szerzett. Zürich volt Wartha első tudományos szárnypróbálgatásának színtere; *Szily Kálmán*nal az ott tanuló magyar diákok részére „technikus önképző társulatot” alakítottak, és tagjaik technikai-természettudományi dolgozatait két kötetben gyűjtötték össze. A *Zürichi Évkönyvek*-nek elnevezett munkát azután 1864-ben megküldték a budai József Politechnikum könyvtárának. Az unikumnak számító egyetlen példányra, az 1950-es évek elején a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára régi anyagának átteleltározásakor rábukkantam és első ízben ismertettem Wartháról frott életrajzomban.

Wartha tanulmányait Heidelbergben, a Ruperto-Carola egyetemen folytatta, ahol Bunsen és Kirchhoff mellett doktori címet szerzett. Utána visszatért Zürichbe és magántanárrá habilitálva dolgozott, kutatásai eredményeit a legrangosabb német, angol, francia szakfolyóiratok közölték. Így a szakemberek jól ismerték nevét, fényes jövő várt rá, amidőn a kiegyezéskor az első hívó szóra hazajött, hogy az itteni fejlődést vegyészeink kiképzésével segítse. Azóta is sokan mentek ki és maradtak külföldön, ahelyett, hogy Wartha példáját követték volna. Pedig akárcsak száz éve, ma is szükség van a nyugati csúcstechnológiákat ismerő, gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező oktatókra, tanárookra.

Itthon rövidesen a tudományos élet egyik vezéregyéniségévé emelkedett, a tudománytörténet Wartha Vincében a magyar kémiai technológia megalapítóját tiszteli ma is. A kémia területéről megjelent nagyszámú (662) publikációja megörökítette eredményes munkásságát. Legfontosabb kutatásainak felsorolása is oldalakat igényelne, közülük csupán kettőt említsünk; a víz változó keménységének meghatározására kidolgozott új, gyors módszerét „a víz lugossági fokának megállapítására” 1880-tól a szakirodalom máig Wartha nevével jegyzi. Személyét

mindemellett *kerámiai munkássága őrzi. A fémfényű eozinnak elnevezett máztechnika* alapjainak kidolgozásával az 1890-es években a pécsi Zsolnay gyár termékeivel világhírt szerzett. Tudományos munkája elismerésül a Magyar Tudományos Akadémia levelező (1873), rendes tagjának (1891), majd 1908-tól másodelnökének választotta.

Könyvtárosi működése

Amikor Wartha 1870. november 8-án átvette a könyvtár vezetését, a könyvek néhány szekrényben egy egyablakos szobában szorongtak. A József Ipartanoda néven indult intézet 1848-ban kezdte el könyvek és folyóiratok gyűjtését, azonban a szabadságharc bukását követő önkényuralom alatt a könyvtár alig fejlődött, az anyag feldolgozatlanul hevert. Ezért a műegyetem tanácsa azzal bízta meg Warthát, hogy rendezze az anyagot és szerkesszen róla nyomtatott katalógust. Wartha Vince vegyésztanár e feladat végrehajtása közben vált könyvtárossá. Munkáját a katalógus előszavában így foglalta össze: „A kiadás kivitelével megbízatván mindenekelőtt szükségesnek tartottam az egész könyvtárt beható revízió alá vetni, a mutatkozó hézagokat pótolni, a művek újabb szakok szerinti beosztását következetesen keresztülvinni”.

Mint könyvtárvezető minden művet kézbe vett és tárgyak, tartalmuk szerint különválasztva kerültek azok az általa megalkotott szakcsoportokban raktári elhelyezésre. Wartha a tudományokat nem a filozófia, hanem az oktatás és a gyakorlati élet szempontjait figyelembe véve 26 szakcsoportba osztotta, megjelölésükhöz mnemotechnikai jelzeteket használt, például M=Matematika, T=Természettan, V=Vegytan. A szakokon belül a beszerzés időrendje szerint növekvő számjelzeteket alkalmazott. A tudós vegyész rendszerező tehetsége a könyvtári munkában jól érvényesült: az előtte kialakult müncheni, drezdai stb. rendszerekkel szemben a műegyetemi gyakorlatiasságával tűnt ki. Az ABC egy-egy nagy betűjével jelzett szak-, egyben elhelyezési rendszer időtálló voltát bizonyítja, hogy nyolc évtizeden át használták, és csak az 1950-es évek elején tértek át az ún. ugrószámú numerus kurrens elhelyezésére. Ugyanakkor fejezték be a Wartha idejében kezdett inventáriumok (folió nagyságú leltárkönyvek) használatát 1949-ben, és megkezdték a csoportos leltározást egyedi kartotékleltár-lappal.

Wartha a József Műegyetem könyvtárának első nyomtatott katalógusával 1874-ben lépett a tudományos világ elé, a munka három részre tagozódott; betűrendes címjegyzékre, szakrendi tárgymutatóra és függelékre. A katalógus 3783 mű (kb. 25 000 kötet) címeírását tartalmazta, korának megfelelő színvonalon. Wartha professzor tekintélyének köszönhetően az egyetem a könyvtárat megfelelő dotációban részesítette. Így az egyetemen az állomány folyamatosan gyarapodott. Ezért 1893-ban második, bővített kiadására került sor, az új nyomtatott katalógus már kereken 12 000 művet foglalt magában 50 000 kötettel. Joggal írta róla Petzhold Adressbuch-jában, hogy az egzakt tudományok területére tartozó könyvállománya tekintélyes nagyságú és értékes.

Valóban, a Műegyetemi Könyvtár nyomtatott, terjedelmes katalógusa megjelenése idején a műszaki szakirodalom átfogó bibliográfiájának számított, és a

technika szakembereinek fontos információkkal szolgált. Ugyanis nem volt túlzás a műegyetemi rektor 1890/91. évi beszámolójának azon megállapítása, hogy „könyvtárunk még mindig az egyetlen számba vehető technikai könyvtár az országban”. A könyvtártörténetből tudjuk, hogy az időben korábban keletkezett selmeci Bányászati és Erdészeti Akadémia könyvtári állománya a század végén, 1899-ben sem haladta meg a 27 000 kötetet. Az 1883-ban alakult Technológiai Iparmúzeum könyvtárának (a mai Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár jogelődje) 1890/91-ben mindössze 1412 mű (2627 kötetben) volt az állománya.

A több nyelvet beszélő tudós Wartha jól ismerte a külföldi szakirodalmat és tájékozottságát a könyvtári beszerzéseknél kamatoztatta. Felismerte a folyóiratok és időszaki kiadványok fontosságát, ezért a kezdeti 173-ról 467-re emelte a megrendelt periodikumok számát. Tisztában volt az egyetemi könyvtárak archiválási, megőrző feladatával is. Erre vall, hogy mikor *Eötvös Loránd*, atyja végakarata szerint *Eötvös József* 1000 kötetes gyűjteményét a Műegyetemi Könyvtárnak adományozta (1872), Wartha a becses hagyatékot egybetartva különgyűjteményként kezelte. Példáját az utódok nem követték, és 1945 után, sajnos, egy részét szétesztették nagyságuk szerint, majd a 60-as évek elején mint profilidegent más könyvtárnak adták. Az értékes közgazdasági és történeti-filozófiai könyveknek ma a Budapesti Műszaki Egyetem Társadalom- és Gazdaságtudományi Karának oktatói és hallgatói jó hasznát vennék.

A könyvtár az elsők között volt, mely a műegyetem pesti Múzeum körüti palotájában (épült *Steindl Imre* tervei szerint 1884-ben, ma az ELTE Természettudományi Karának székháza) korszerű elhelyezést és berendezést kapott. Az olvasóknak 110 személyes nagyolvasóterem, külön tanári olvasó állt rendelkezésére, megfelelő könyvtárosi helyisége és jó raktára volt. Azzal is kevés könyvtár dicsekedhet, hogy műszaki berendezését saját könyvtárosa tervezte: a Műegyetemi Könyvtárnak a maga korában modern fűtési és szellőztetési rendszere Wartha tanár légfűtési elve alapján működött. A későbbiekben Wartha tapasztalataival segítette a kolozsvári egyetemi könyvtár palotájának épületgépészeti berendezését is.

Az új elhelyezéssel egyidőben kiadták – a műegyetem szervezeti szabályzatának fejezeteként – a könyvtár használatára vonatkozó utasítást. Az olvasóközpontú felfogásra jellemző például, hogy amikor zárva volt a Műegyetemi Könyvtár, az olvasók a keresett, kölcsönözni kívánt művek jegyzékét bedobhatták a bejáratnál lévő levélszekrénybe, és ennek alapján a könyvtár eljuttatta a könyveket az egyetemi igénylőkhöz. A fentiekben vázoltak alapján az 1885-évi első országos könyvtárstatisztika méltán állapította meg a Műegyetemi Könyvtárról a következőket: „Modern jellegű sakkönyvtár, hazai könyvtáraink között kiváló helyet foglal el. Elhelyezése a díszes műegyetemi épület földszintjén csinos helyiségben van. Maga az olvasóterem 28 m hosszú, két oldalról 18 ablakkal, légfűtéssel ellátva és célszerűen felszerelve”. Az elismerés, a dicséző jelzők Wartha tanár és „főkönyvtárnok” hozzáértését igazolták, elgondolásainak realitására vallanak.

Bár elsősorban kémiaprofesszor volt, könyvtárvezetői teendőinek is messze-menően eleget tett. Szerette a könyveket és a könyvtárak hivatását is jól látta: „Sajátos érzés fog el, ha este magamban vagyok a könyvtár helyiségeiben. Ott

sorakoznak a fóliánsok a polcokon, ott találtak helyet a tudományos szaklapok ezrei, a művészet termékei, a térképek és sok más néma tanúja a régen elmúlt és jelen tudományos életnek... Mindenütt és mindenkor a könyvtárak kincseiben tükröződik vissza az illető nemzet műveltségi szintje”. Az alexandriai könyvtár nem jelentette-e a görög tudományosság tetőpontját? – teszi fel a kérdést, és ezért fájjalja, hogy a magyar könyvtárügy el van hanyagolva. Erről így ír 1893-ban: „És hol állunk ma? Európa művelt nemzetei sorába szeretnénk lépni, de pirulnunk kell, ha szegényes ruházatunkra tekintünk. Valóságos könyvtárunk nincs ...A magyar szaktudós sok esetben kénytelen külföldi könyvtárakhoz fordulni!” – írta az időszerű sorokat, és gondolatait így fejezte be – „Mefogja magát bosszulni a közönyösség – amire nálunk minden irányban akadunk – a jövő nemzedékén, amikor már késő lesz a bajokon segíteni”.

A könyvtárak között kevés kivételnek számított a Műegyetemi Könyvtár, ami főleg Wartha lelkes, fáradságot nem ismerő könyvtárszervező munkásságának köszönhető. A kortársak is tudták ezt, és amikor a milleniumkor a műegyetem rektorává választják és 1896. szeptember 1-jével átadta a könyvtárat Wlassics Gyula közoktatásügyi miniszter Warthának a könyvtárnoki teendők sikeres ellátásáért meleg köszönetét és elismerését fejezte ki. A könyvtár új vezetője, Rados Gusztáv műegyetemi tanár pedig kifejtette, hogy Wartha Vince mint a könyvtár igazi megalapítója és fejlődésének előkészítője, nemcsak a József Műegyetem tanári karát, hanem az egész olvasóközönséget is soha el nem múló hálára kötelezte.

Egyénisége és emlékezete

Természetesen a könyvtárosság elősegítette Wartha kutatói és előadói tevékenységét. Például legnagyobb sikeréhez, az eozin kimunkálásához *Theodor Deck* sevrèsi porcelángyárosnak egyik könyvéből (*La faïence. Paris, 1887*) kapott ösztönzést, melyhez a könyvtárban jutott hozzá. Mint műegyetemi tanár pedig az általa bevezetett kémiai technológia stúdium anyagát is állandóan bővítette a könyvtár új folyóiratainak és egyéb dokumentumainak friss információival. Tanítványai felnéztek rá és ezt nem csupán közel két méteres termetének, hanem igazságérzetének, puritán jellemének köszönhette. Szuggesztív egyéniségével példát mutatott a magánéletben is, harmonikus házasságával.

Az idej, 1994-es esztendőnt nemzetközileg a család évének nyilvánították. Ezért nem árt felidézni Wartháék mintaszerű házassáletét. Erről Wartháné Hugonnai Vilma, az első magyar orvosnő bécsi barátnőjének írt levelében úgy vallott, hogy végtelenül boldog nagy kultúrájú férje mellett, gyönyörű leánykájukkal, mert „a jó házastársak képezik alapját a család és az állam felvirágzásának. Jó viszonyban élve egymás között, kétszeres munkabírást fejt ki mindegyik fél, a munka pedig a jó egészség fenntartója és az anyagi jólét megalapítója”.

Könyvtári ismereteit hasznosította a közművelődés és tudományos ismeretterjesztés területén is, például a Természettudományi Közlöny vagy a Magyar Kémiai Folyóirat szerkesztésénél. A Természettudományi Társulatnak évtizedeken át másod-, illetve első titkára, 1899-től 1910-ig pedig elnöke volt. Munkabírást és szervező tehetségét a József Műegyetem is felismerte, és dékáni, majd

több ízben (1896-98-ban és 1906-tól 1910-ig) a rektori méltóságot ruházta Warthára. Második rektorsága alatt valósult meg a műegyetemi épületek végleges elhelyezése a lágymányosi telepen, ahol máig is működik.

Magas közéleti méltóságai mellett szerényen élt családjával a Népliget melletti tisztviselőtelep egyik földszintes, kertes kis házában, ahol 1910-ben megbetegedett és rövidesen nyugdíjba vonult. Parkinson kórban szenvedve ágyban, bénán töltötte utolsó éveit, míg fájdalmaitól 1914. július 20-án megváltotta a halál. (Az utódok és az alma máter kötelessége lenne, hogy az egykori Szabóky u. – a mai Bíró Lajos u. 41. sz. – házát, ahol élt, álmodott és meghalt, emléktáblával jelöljék meg.)

Wartha nemes arcvonásait, alakját a budapesti és veszprémi műszaki egyetemeken festmények és szobrok örökítették meg. Képmása a várpalotai Magyar Vegyészeti Múzeumban és az olasz Faenzában, a Nemzetközi Kerámiai Múzeumban egyaránt megtalálható. Budapesten és Veszprémben utcák őrzik nevét, a Magyar Kémikusok Egyesülete pedig emlékezetére 1955-ben *Wartha Vince Emlékérmét* alapított, melyet évente adományoz kiemelkedő vegyész-mérnöki alkotások jutalmazására. A mai műegyetemi könyvtárosok pedig avval fejezték ki hálájukat, hogy műemlékjellegű könyvtárunk nagyolvasóját *Wartha-teremnek* keresztelték. Erre, stílusszerűen, az ajtó mellé helyezett zöldszínű eoziros tábla emlékeztet.

*

Egykori könyvtárának jogutódja, a *Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtár és Tájékoztató Központ* olvasói ma 700 000 kötetes állományból válogathatnak. A szakmai információkat, továbbá a dokumentumok kölcsönzését, használatát pedig az utóbbi időben már a legkorszerűbb integrált számítógépes könyvtári rendszer szolgáltatja. Az egyetemi könyvtárak hagyományörző és történetiség gondozó feladatának pedig kiadványaival, elsősorban a népszerű és kedvelt *Műszaki Tudománytörténeti Kiadványok* köteteivel igen jól megfelelt (kár, hogy megjelenésük 1982 óta szünetel). E sorozat 17. sz. könyvében (*Móra László: Wartha Vince, a hazai kémiai technológia megalapítója. Bp. Tankönyvk. 1967.*) kegyelettel emlékeztünk a könyvtár megszervezőjének életművére. Wartha alkotásai, gondolatai ugyanis ma is ötletekkel szolgálnak, értelmes távlatok elérésére ösztönöznek. Olvasásukkal beteljesedik könyvtáros utódjának, *Rados Gusztáv* egyetemi tanárnak Wartha Vincére tett jósolata:

„Korszakos működésének emlékét, amely kimagaslik a műegyetem történetében, nemcsak mi, kar- és élettársai, hanem a későbbi nemzedékek is tisztelettel és kegyelettel fogják megőrizni”.

Dr. Móra László